

Gönderilme Tarihi : 13.02.2019
Kabul Tarihi : 26.03.2019
DOI : 10.32705/yorumyonetim.526464

Araştırma Makalesi/Research Article

LİSANSÜSTÜ EĞİTİMİNDE SOSYAL DIŞLANMIŞLIK HİSSİ: ALAN DIŞI ÖĞRENCİLER ÜZERİNE NİTEL BİR ARAŞTIRMA

Bora YENİHAN

Doç. Dr., *Kocaeli Üniversitesi, İİBF, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü,*
bora.yenihan@kocaeli.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-9413-6571>

Umut YERTÜM

Arş. Gör., *Kırklareli Üniversitesi, İİBF, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü,*
umutyertum@klu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-1548-264x>

Melike SEVER

Yük. Lis. Öğr., *Kırklareli Üniversitesi, SBE, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri ABD,*
svrmelike@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-1682-0671>

ÖZ

Toplum içinde bireylerin, toplumla bütünleşememesi ve toplum içinde yaratılan fırsatlara, toplumun diğer üyeleri kadar erişememesi olarak tanımlanabilecek olan sosyal dışlanma kavramı, özellikle dezavantajlı gruplar (kadınlar, çocuklar, gençler, yaşlılar, engelliler, göçmenler vb.) açısından önemli bir risk olarak görülmektedir. Bu çalışmada lisansüstü öğrenimine devam eden alan dışı (farklı bir bölümde lisans eğitimi almış) öğrencilerinin herhangi bir faktörden dolayı sosyal dışlanmaya maruz kalıp kalmadıkları araştırılmıştır. Nitel araştırma yöntemleri içinde yer alan yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ile yapılan çalışmada elde edilen verilerin araştırmacılar tarafından analiz edilmesiyle, öğretim elemanlarından kaynaklı kimi sebeplerin bu öğrencilerde sosyal dışlanmışlık hissi yarattığı belirlenmiştir. Ayrıca yapılan çalışmada cinsiyet farklılığının, mülakat yapılan görüşmeciler özelinde sosyal dışlanmaya maruz kalma açısından bir fark yaratmadığı ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Dışlanma, Lisansüstü Eğitim, Öğrenci

SOCIAL EXCLUSIONS IN GRADUATE EDUCATION: A QUALITATIVE RESEARCH ON UNDERGRADUATE STUDENTS FROM DIFFERENT BACHELOR'S

ABSTRACT

The concept of social exclusion, which can be defined as the inability of individuals to be integrated into society and the opportunities created within the society not being accessible to other members of the society, is seen as a significant risk especially for disadvantaged groups (women, children, youth, elderly, disabled, migrants, etc.). In this study, it has been investigated whether the students who are graduate students (who have a bachelor's degree in a different department) face social exclusion due to any factors. By analyzing the data obtained from the study conducted with semi-structured interview technique by the researchers, it is determined that some reasons caused by academic staff create a sense of social exclusion in these students. In addition, it was revealed that gender difference did not make any difference in terms of exposure to social exclusion for interviewees.

Key Words: Social Exclusion, Graduate Education, Student

GİRİŞ

Sosyal dışlanma 20. Yüzyılın ikinci yarısı itibari ile tüm Dünya’da gündeme gelerek, farklı coğrafyalarda farklı isimlerle anılan ama sonuçları itibari toplumları benzer biçimlerde etkileyen bir kavramdır. Literatürde çoğunlukla “yoksulluk” kavramıyla bağlaşıp bir biçimde ele alınmasına rağmen çok boyutlu ve farklı faktörlerin ortaya çıkarabildiği sosyal bir problem olarak sosyal dışlanma, toplumun hemen her kesiminde görülebilmektedir. Günümüzde yalnızca gelişmekte olan ve az gelişmiş toplumların değil, bununla birlikte gelişmiş toplumların da önemli bir problemi olan sosyal dışlanma beraberinde çeşitli sorunları da getirmektedir. Bu açıdan sosyal politika yapıcılarının ve uygulayıcılarının üzerinde sıklıkla durduğu bir kavramdır.

Esas itibari ile diğer tüm sosyal politika uygulamalarında olduğu gibi sosyal dışlanma ile mücadele konusunda da öncelikli görev kamuya düşmektedir. Eğitim, işgücü piyasası politikaları, sosyal güvenlik uygulamaları, göçmenlerin ve dezavantajlı diğer grupların sorunları ve yoksullukla mücadele noktasında kamu eliyle alınacak önlemler sosyal dışlanmayı azaltmak için önem taşımaktadır. Özellikle yoksullukla bağdaştırılan sosyal dışlanmanın önlenmesinde eğitim ve eğitim politikaları önemli birer araçtır. Eğitim ve işgücü piyasası arasındaki ilişki göz önüne alındığında, eğitim düzeyi yükseldikçe kişilerin daha nitelikli ve iş güvencesi yüksek işler bulabileceklerini ve yoksulluğa düşme ihtimallerinin azalacağını söylemek mümkündür. Tam tersi durumda ise eğitimsiz, niteliksiz ve vasıfsız kişilerin çoğunlukla kayıt dışı sektörde, güvencesiz işlerde ve düşük ücretlerle çalışmak zorunda kalacakları ve yoksullaşma risklerinin artacağı söylenebilir.

Bu çalışmada lisansüstü eğitimlerine devam eden alan dışı (farklı bir bölümde lisans eğitimi almış) öğrencilerin, bu durumlarından dolayı herhangi bir faktöre bağlı olarak sosyal dışlanmaya maruz kalıp kalmadıkları veya maruz kalma ihtimallerinin nitel araştırma yöntemleri içinde yer alan yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ile belirlenmesi amaçlanmaktadır. Öncelikle konu ile ilgili literatür incelenerek, çalışmanın teorik alt yapısı oluşturulacak, daha sonra ise mülakat verileri analiz edilerek sonuçlara ulaşılmaya çalışılacaktır.

1. Sosyal Dışlanma Kavramı ve Boyutları

Kavram olarak dışlanmanın, ilk defa 1970’li yıllar Fransa’sında, sosyal yardımlar kapsamında ve bu sosyal yardımlardan faydalanamayan grupları içine alacak biçimde kullanılmaya başlandığı görülmektedir (Alacahan ve Duman, 2011: 2). 1950’li ve 1960’lı itibari ile bu sorun literatürde yer almazken, yoksulluk artışı ve refah düzeylerindeki azalış sonucu dışlanma kavramına yönelik tartışmaların başladığı görülmektedir. (Yusufoğlu ve Kızmaz, 2016: 31). Sosyal dışlanma kavramının, literatüre ve sosyal politika araştırmalarına Avrupa kaynaklı olarak girdiğini söylemek mümkündür (Erdoğan, 2004). Kavram, Kıta Avrupa’sında ve sosyal politika çalışmalarında ilk defa Fransa’da kullanılmıştır. Sosyal Dışlanma, ABD’de sınıf altı (underclass) ile anlam bulurken; gelişmekte olan ülkelerde ve az gelişmiş ülkelerdeyse, marjinalleşme olarak anılmıştır (Koca, 2015: 504). Fransa’da 1974 senesinde görevde olan ve “sosyal işlerden sorumlu” bakan konumundaki Rene Lenoir, Fransa’da yaşanan topluluklar içindeki bireylerin onda birlik kısmının toplum içinde dışlanmış olduğunu belirtmiş ve dışlanmaya maruz kalan bu bireyleri, fiziksel engelliler, zihinsel engelliler, istismara uğrayan çocuklar, bakım ihtiyacı olan hasta yaşlılar, uyuşturucu bağımlılığı olan bireyler, intihara meyilli kişiler, tek ebeveynler, marjinal, a-sosyal bireyler, sorunlu aileler ve sosyal uyumsuzluk yaşayan diğer kişiler olarak belirtmiştir (Sen, 2000: 1).

En genel tanımıyla “*Sosyal Dışlanma*” kavramı; kişinin toplumsal yapı ile bütünlük kurmasını sağlayarak, kişinin geleceğini planlayarak gerçekleştirilmesinde imkânlarla ulaşmasını engelleyen temel ve öncelikli ihtiyaçlara ulaşamaması, toplumla olan bağlarının kopması, ekonomik, siyasal, sivil ve vatandaşlık haklarına ulaşamama sürecini ifade etmektedir (Silver, 1994: 532). Silver, birbirinden farklı toplumsal yapılar içinde meydana gelme biçimi ve sebeplerine göre sosyal dışlanma kavramını açıklarken üç paradigma kullanmaktadır. Bu paradigmalar; dayanışma paradigması, uzmanlaşma paradigması ve tekelleşme paradigmalarıdır (Silver, 1994: 539).

Dayanımda, sosyal dışlanma, sosyal bağların zayıflayarak kopması ve toplumla bireyin ilişkilerinin sekteye uğraması şeklinde ortaya çıkmaktadır. Buna göre; toplum, kendi içinde pay edilen değerler ve kendi doğrularından oluşan, sosyallik içeren bir yapıdır. Sosyal dışlanma, söz konusu yapının sekteye uğraması ve başarısız olması neticesinde görülmektedir. Uzmanlaşma paradigması, sosyal dışlanma kavramını, kişilerin kendi hareketlerinin ve piyasa mekanizmasının işleyişinin neticesi olarak görmektedir. Buna göre kişiler, bireysel seçimleri sonucu dışlanabilmekte ya da diğer aktörlerle olan ilişkileri ve çıkar şekilleri sebebiyle dışlanmaya maruz kalabilmektedirler. Tekelleşme ise, toplum içindeki sosyal yapıyı bir empoze etme, aşama sırası ilişkilerinin dayattığı bir baskı unsuru biçiminde görmektedir (Silver, 1994: 539).

Kavram, ekonomik olarak, sosyo-kültürel olarak ve yapısal olarak görülen ve birçok boyutu içeren bir durumdur (Bayram, vd. 2010: 82). Commins (1993) kavramı, vatandaşlık bütünleşmesinin dışına itilme, çalışma yaşamının dışında kalma, sosyal yardımlara erişememe ve hem toplumdan hem de aileden dışlanma olarak dört farklı boyutta incelerken; Silver (1994) aynı kavramı, ekonomik boyut, sosyal boyut, siyasal boyut ve kültürel boyut olarak ele almıştır. Jehoel-Gijsbers (2007) ve Vrooman (2008) ise kavramı, maddiyat kökenli yoksunluk, çeşitli sosyal haklara erişememe, toplumun sosyal yönüne katılmama ve kültürel bütünleşme üzerinden incelemiştir.

Sapançalı ise (2003) ilgili kavramı, hizmet ve mal piyasalarının dışına itilme ve çalışma yaşamında kendine yer bulamamayı kapsayan ekonomik boyutu, mekânsal boyutu ve sosyal refah hizmetlerinden faydalanamamayı içine alan toplum yaşamının dışına itilme, demokratik haklar ile yönetim ve azınlıklarla, göçmenleri kapsayan siyasal alanın dışında kalma olarak üç farklı boyutta incelemektedir. Adaman ve Keyder (2005) ise kavramı, ekonomik alandan dışlanma, kültürel yaşamdan dışlanma, siyasal yaşamdan dışlanma ve mekânsal olarak dışlanma olarak dört boyutlu biçimde ifade etmişlerdir.

Araştırmacılar çoğu, kavramı, yoksulluk seviyesinin artması ya da yeterli miktarda gelire sahip olmama ve yeterli kaynaklara erişememe, çalışma hayatının dışında kalma, toplum içinde sağlanan hizmetlere ulaşamama ve sosyal ilişkilerin dışında kalma olarak dört boyutlu ele almaktadır (Gordon vd. 2000). Beall ve Piron, (2005) ise sosyal dışlanmayı, ekonomik hayattan dışlanma, sosyal katılmadan dışlanma ve siyasi hayattan dışlanma şeklinde üç boyutta incelemiştir.

2. Sosyal Dışlanmanın Sonuçları

Sosyal dışlanmanın birçok sonucu olmakla birlikte, bunları genel olarak toplumsal ve bireysel sonuçlar şeklinde ayrılmaktadır. Bireysel sonuçlar açısından konu ele alındığında, toplumsal yapı içinde gereksinimlerini gideremeyecek seviyede geliri olanlar, sosyal güvenlik şemsiyesinin dışında kalanlar, herhangi bir kazancı olmayan işsiz kişiler ve toplum içinde çeşitli ayrımcılıklar yaşayan kişilerin sosyal dışlanmaya maruz kalma risklerinin olduğunu söylemek mümkündür (Şahin, 2009: 78). Sosyal dışlanmaya maruz kalan bireyler, hem ruhsal hem de fiziksel olarak engelli, ayrımcılık yaşayan, yaşamlarında karşılarına çıkması muhtemel tehlikeler karşısında zayıf ve korumadan yoksun bireyler olarak tanımlanmaktadırlar. Sosyal dışlanma riski olan bireyler genellikle yaşadıkları topluma karşı yabancılaşmakta (Özkul, 2004: 35), toplum yapısı ile kaynaşmakta sorun yaşamakta, çaresiz ve güçsüz olduklarını düşünmekte, desteksiz ve sahipsiz hissetmektedirler (Seyyar, 2003: 47). Ayrıca, bu şekilde sosyal dışlanmaya maruz kalan kişilerin uyuşturucu, alkol bağımlılığı gibi toplumsal kurallara ve ahlaksal yapıya uymayan davranışlar sergilemeleri de görülmektedir.

Uzun süreleri bulan işsizlik, kişilerin vasıflarını ve üretkenliklerini kaybetmelerine, ruhi, fiziki ve sosyo-kültürel ihtiyaçlarının giderilmemesi sebebiyle psikolojik ve fizyolojik hastalıklar sonucu zarara uğramalarına sebep olmaktadır. Böylelikle, kişilere ve toplum içindeki kurumsal yapılara olan güvenleri sarsılan bu kişilerin toplumsal yapı ile bağ kurarak bütünlük sağlamaları güçleşmektedir (Özgökçeler, 2006: 161).

Toplumsal sonuçlar açısından konu ele alındığında ise, sosyal dışlanmanın toplumun geleceğini tehdit edebilecek boyutta olduğunu söylemek mümkündür. Toplum içinde yoksunluk sebebiyle suç işleme düşüncesi ve eğilimi ile suç işleme seviyelerinin yükselmesi, toplum içindeki kurumsal yapıların ve

normların zayıflaması, toplumsal infiallerin ve yabancılaşma olgusunun görülmesi kaçınılmazdır (Çakır, 2002: 99). Sosyal sorumluluk ve değerlerin kaybedilmesi, toplumu düzenleyen sosyal kuralların haklılığı ve geçerliliği noktasındaki şüphelerin çoğalması, topluma karşı isyan etme duygusu gibi durumların, sosyal dışlanma olgusunun toplumsal yapı açısından meydana getireceği en önemli riskler içinde olduğunu söylemek mümkündür (Şahin, 2009: 80).

3. Sosyal Dışlanma İle Mücadele Yöntemleri

Sosyal dışlanma ile mücadelenin temel amacı, bireylerin önceki tecrübeleri ve sahip oldukları çeşitli fırsatlar dışında, asgari bir yaşam düzeyine sahip olmalarının sağlanmasıdır (Coşkun ve Tireli, 2008). Sosyal dışlanma farklı toplumlarda çeşitli biçimlerde görüldüğü için mücadele yöntemleri de çeşitli biçimlerde olmaktadır. Sosyal dışlanmayla mücadelede belirli bir bütünsel politika veya yaklaşımın benimsendiğinden söz edilememektedir (Mayes, 2003: 10).

Sosyal dışlanmayla mücadelede kullanılan yaklaşım veya politikalar, sosyal dışlanmanın görünüş biçimine göre farklılık göstermektedir. Bunların önemli bölümünü doğrudan yoksullukla mücadelede kullanılan araçlar oluştururken, diğer bir bölümü ise daha çok işgücü piyasasının düzenlenmesine ve istihdama yönelik politikalar oluşturmaktadır. Bununla birlikte, sosyal dışlanmayla mücadele üretilen politikalar, ülkelerin sosyal modeline göre de değişmektedir (Sapançalı, 2003: 209).

Sosyal dışlanmayla mücadelede çok yönlü politikaların geliştirilmesi gerekmektedir (Şahin, 2009: 98). Sosyal dışlanmayla mücadelede oluşturulacak politikalar üç aşamalı olarak değerlendirilebilir. Bunlar; sosyal dışlanmanın önlenmesi, sosyal dışlanmaya maruz kalan kişilerin toplumsal yapıya tekrar bütünleşerek kaynaşmasının sağlanması, temel hakların geliştirilmesi biçiminde sıralanabilmektedir (Sapançalı, 2003: 209).

3.1. Sosyal Dışlanmanın Önlenmesi

Sosyal dışlanmayla mücadelede belirlenecek olan politikaların ilk aşaması olan sosyal dışlanmanın önlenmesi üç temel modelden meydana gelmektedir. Bunlar sırasıyla; asgari gelir güvencesi modeli, güçlendirme modeli ve sosyal sermayenin geliştirilmesi modelidir.

Asgari gelir güvencesi modeli, sosyal dışlanmayla mücadelede en etkin araç olarak görülmektedir. Şöyle ki, asgari geliri güvence altına almak, sosyal olarak etkinlik göstermek isteyen toplumların ilk şartıdır. Bu durum bir tek toplumun yapısı açısından değil, aynı biçimde ekonomik açıdan da önemlidir. Çünkü iktisatçılar, asgari gelir hakkının, istihdam edilme ve tüketim gibi makroekonomik göstergelerde dengeyi sağlayıcı bir farklılık yarattığını ön plana çıkarmaktadırlar (İnsel, 2001: 19). Asgari gelir güvencesi sağlamak isteyen toplumların son zamanlarda birbirinden farklı iki temel yaklaşımı benimsedikleri görülmektedir. Bunlardan ilki karşılıksız olarak geliri güvence altına alan yaklaşım, ikincisi de bir çalışma karşılığı gelirin güvence altına alınmasını öngören yaklaşımdır (Sapançalı, 2003: 210).

Karşılıksız asgari gelir, asgari geçim seviyesinin altında gelir elde eden bireyler açısından gelir güvencesi sağlamaktadır. İşsizler, süreklilik arz etmeyen işlerde, düşük ücretlerle iş görenler, fizyolojik veya psikolojik problemi sebebiyle çalışamayanlar, yaşlanma veya eşinden ayrılma sebebiyle yoksulluk çekenler, marjinal yaşayanlar bu gelire hak kazanmaktadırlar. Söz konusu gelir, çalışma karşılığı elde edilmemekle birlikte, bu yardımın "gelir" olarak adlandırılmasının sebebi ise, gerçekleştirilen ödemenin devamlılık arz ettiğini göstermek ve çalışma sonucu kazanılan gelirin bireylerde yarattığı güven duygusuna benzer bir etki yaratmasının sağlanmasının amaçlanmasıdır (Balci, 2002: 482).

Sosyal dışlanmayla mücadelede Ango-Saxon ülkelerde geliştirilen en etkin araç, asgari bir gelir hakkının ya da sosyal yardımın bir çalışma karşılığında elde edilmesidir (Sapançalı, 2003: 217). Çalışma karşılığı yardım programlarının temel niteliği, işsiz, yoksul ya da dışlanmış bir bireyin yardımı hak edebilmesi için, ilgili kamu kurumunun göstereceği bir işte çalışmasının zorunlu tutulmasıdır (Standing, 1990: 680). Bu zorunluluklar yerine getirilmediği hallerde gelir kesilmektedir (Sapançalı, 2003: 218). Burada kişilere sadece asgari gelir sağlanması hedeflenmemekte, bunun yanında sosyal dışlanmaya maruz kalanların kendilerini faydalı hissetmeleri sağlanarak, başta işgücü piyasası olmak üzere, toplumun bütünüyle bütünleşmelerinin sağlanması amaçlanmaktadır

Sosyal dışlanmayla mücadelede özellikle yoksulluğun önlenmesi anlamında geliştirilen en önemli yaklaşımlardan biri de güçlendirme modelidir. Bu model, yoksul bireylerin sermaye birikim sürecinden dışlandıklarında geçinebilmek için üretime nasıl katılacakları sorunundan hareket etmektedir. Güçlendirmenin, katılım, sesini duyurma, dahil olma, medeni ve siyasi haklara erişim, bilgilenme gibi farklı tanımları bulunmaktadır (Sapançalı, 2003: 221).

Sosyal dışlanmayla mücadelede önerilen bir başka yaklaşım da sosyal sermayenin geliştirilmesidir. Sosyal sermaye, bireyin sahip olduğu ekonomik güç ve bilgi düzeyini ifade eden insan sermayesi kavramından ayrılmaktadır (Sapançalı, 2003: 226). Sosyal sermaye, toplumda bireylerin karşılıklı ilişkilerini düzenleyen formel veya enformel kurum ve kurallar bütünüdür. Sosyal sermaye yaklaşımında, sosyal güven ve toplumsal ağların önem taşıdığı görülmektedir. Ayrıca, sosyal sermaye üzerine yapılmış pek çok çalışmada enformel ilişkilere ve gönüllü kuruluşlara üyelikten kaynaklanan güven ilişkilerinin yanı sıra, formel kurum ve kurallara dayalı güven ilişkilerinin de sosyal sermayeyi oluşturduğu ifade edilmektedir (Buğra, 2001: 23-24).

3.2. Sosyal Dışlanmış Bireylerin Toplumla Bütünleşmesi

Sosyal dışlanmayla mücadelede belirlenecek politikaların ikinci aşamasını ise, sosyal dışlanmış bireylerin toplumla bütünleştirilmesi oluşturmaktadır. Sosyal dışlanmaya maruz kalan bireylerin toplumla bütünleştirilebilmesi adına öncelikli olarak işgücü piyasası politikaları geliştirilmeli ve geniş bir sosyal güvenlik ağı kurulmalıdır.

Sosyal dışlanma esasen işsizlik ve eksik istihdam biçiminde kendini göstermektedir. Bu nedenle işgücü piyasası sosyal dışlanma veya sosyal bütünleşme anlamında önemli bir kurumdur. Sosyal dışlanmayla mücadelede işgücü piyasasına ilişkin politikalar ise, uygun iş yaratmak, istihdam edilebilirlik, temel eğitim ve mesleki eğitim programları çerçevesinde uygulanmaktadır (Sapançalı, 2003: 230).

Sosyal güvenliğin esas amacı, sadece bireyi belirli risklere karşı güvence altına alarak yaşamını sürdürebilmesini sağlamak değil, aynı zamanda, temel bir hak ve önemli bir kurum olarak, sosyal kaynaşma yaratmak, toplumsal barışın oluşumuna yardımcı olmak, bireyin topluma katılımını sağlamak ve insan onurunu korumak gibi amaçlara da hizmet etmesidir (Sapançalı, 2003: 247). Bu çerçevede sosyal güvenlik; yoksulluk ve sosyal dışlanmayla mücadelede en önemli araçların başında gelmektedir (ILO, 2001: 1).

3.3. Temel Hakların Geliştirilmesi

Sosyal dışlanmayla mücadelenin üçüncü aşamasını ise temel hakların geliştirilmesi oluşturmaktadır. Sosyal dışlanmanın yalnızca bir bölüşüm değil, aynı zamanda temel hakların kullanılmaması ve bunlardan yoksunluk şeklinde bir insani sorun olduğunu da vurgulamak gerekmektedir (Sapançalı, 2003: 252). Bu bağlamda, sosyal dışlanmayla mücadelede, temel hak ve özgürlükler ile ekonomik, sosyal ve siyasi hak ve özgürlükler bir bütün olarak düşünülmeli ve insan hakları bu çerçevede geliştirilmeli ve gerçekleştirilmelidir.

4. Alan Dışı Lisansüstü Öğrencilerinin Yaşadıkları Sosyal Dışlanmışlık Hissini Ölçmeye Yönelik Nitel Bir Araştırma

Çalışmanın bu bölümünde, Kırklareli Üniversitesi'ne bağlı Sosyal Bilimler Enstitüsü, Fen Bilimleri Enstitüsü ve Sağlık Bilimleri Enstitüsünde öğrenim gören alan dışı (lisans eğitiminde farklı bir alanda yüksek lisans yapan öğrenciler) lisansüstü öğrencilerinin yaşadığı ve hissettiği sosyal dışlanmışlık düzeylerini belirlemek amacıyla yapılan araştırmanın cevap aradığı sorular, araştırma yöntemi ve elde edilen bulgular hakkında bilgiler verilecektir. Nitel araştırma yöntemleri ile elde edilen sonuçlar analiz edilerek, araştırmanın cevap aradığı sorular cevaplanmaya çalışılacaktır.

4.1. Çalışmanın Amacı, Önemi ve Cevap Aradığı Sorular

Bu çalışmanın amacı, lisans eğitimlerinden farklı bir alanda lisansüstü eğitimi gören alan dışı öğrencilerin, farklı bir alandan gelmiş olmalarından dolayı eğitim yaşamında karşılaştıkları zorluklar, bu

zorlukların gelecek planlarına etkileri ve bu durumun onlara sosyal dışlanmışlık hissi yaşatıp yaşatmadığını incelemektir. Çalışmanın evrenini Kırklareli Üniversitesi'nde yüksek lisans eğitimi gören (Sosyal Bilimler Enstitüsü, Fen Bilimleri Enstitüsü ve Sağlık Bilimleri Enstitüsü) öğrenciler oluşturmaktadır. Evrenin Kırklareli Üniversitesi'ndeki tüm enstitülere bağlı lisansüstü öğrencilerini kapsayacak şekilde seçilmesinin nedeni, örnekleme oluşturacak farklı alanlardaki katılımcıların düşünce ve hislerini öğrenerek daha sağlıklı sonuçlara ulaşmaktır. Çalışmanın amacına ulaşmak için şu sorulara cevap aranmıştır:

- Alan dışı lisansüstü öğrencileri, farklı bir alandan geldikleri için yüksek lisans eğitimleri süresince çeşitli faktörler (arkadaşlar, öğretim elemanları, eğitim içerikleri vb.) sebebi ile sosyal dışlanmışlığa maruz kalmakta mıdır?

- Alan dışı lisansüstü öğrencilerinin cinsiyetleri ile yaşadıkları/yaşamaları muhtemel sosyal dışlanmışlık hissi arasında bir ilişki var mıdır?

Sosyal dışlanma kavramının farklı araştırmacılar tarafından çeşitli boyutları olduğu belirtilmekle beraber, bu boyutların eğitim ile ilişkili olduğunu (eğitim-yoksulluk ilişkisi, eğitim-işgücü piyasası ilişkisi, eğitim-sosyal yaşam ilişkisi vb.) söylemek mümkündür. Bu açıdan ele alındığında hangi sebepten kaynaklanırsa kaynaklansın, eğitime devam eden öğrencilerin sosyal dışlanmışlığa maruz kalmaları veya kendilerini sosyal dışlanmış olarak hissetmeleri hem kişisel olarak eğitim hayatlarını hem de genel olarak yükseköğrenim sistemini olumsuz etkileyecektir. Yükseköğrenim sisteminin sağlıklı bir şekilde işleyerek, toplumsal fayda üretebilmesi için hangi faktörden kaynaklanırsa kaynaklansın, sosyal dışlanma-eğitim ilişkisi incelenmesi gereken bir konudur. Ancak sorun belirlendikten sonra çözüm üretilebileceği göz önüne alındığında, alan dışı yüksek lisans öğrencilerinin sosyal dışlanmaya maruz kalıp kalmadıklarını incelemek ve böyle bir durum varsa çözüm önerileri sunmak önem taşımaktadır.

4.2. Materyal ve Yöntem

Çalışmanın evreni, ilgili enstitülerin öğrenci işleri ile görüşülerek tam olarak belirlenmiştir. Kırklareli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsünde öğrenim gören lisansüstü erkek öğrenci sayısı 512 ve kız öğrenci sayısı 312, Fen Bilimleri Enstitüsünde öğrenim gören lisansüstü erkek öğrenci sayısı 209, kız öğrenci sayısı 58 ve Sağlık Bilimleri Enstitüsünde öğrenim gören erkek öğrenci sayısı 21 ve kız öğrenci sayısı 70'dir. Çalışmanın evreni toplamda 742'si erkek ve 440'ı kız öğrenci olmak üzere 1182 öğrenciden oluşmaktadır.

Yapılan çalışmalarda örneklemin çok küçük olması, çalışmanın sonuçları açısından evren için genelleme yapabilmeyi zorlaştırmaktadır. Betimsel olarak yapılan çalışmalarda örneklemin en az % 10 seviyesinde olması, evrenin küçük olduğu durumlarda ise bu oranın % 20 düzeyinde bulunması gerekmektedir. Eğer korelasyona dayalı bir çalışma yapılmak isteniyorsa en az 30 ve nedensellik içeren kıyaslamalı çalışmalarda ise, her grup için 30'ar eleman gerekmektedir. Ancak deneysel araştırmalarda, her grubu temsilen 15'er eleman gibi az sayıda denek sonuçların geçerlilik arz etmesini sağlayabilmektedir. Ancak belirtmek gerekir ki örnek büyüklüğünün fazlalığı, çalışma sonuçlarının güvenilirliğini arttırmaktadır (Gay, 1987; Akt. Arlı ve Nazik, 2001: 77).

Yapılan nitel araştırmalarda verilerin, çalışma konusu ile ilgili olarak ilk elden toplanması gerekmektedir. Nitel araştırmaların önemli özelliklerinden biri de örneklem genişliği ile ilgilidir. Nitel araştırmalarda örneklemin genişliği, sorunun temel özellikleri ve araştırmacının erişebildiği kaynakların sınırlılıkları ile belirlenmektedir (Karataş, 2015: 69-70). Bununla birlikte, nitel araştırma teknikleri içinde en çok tercih edilen yöntem olan görüşme ve gözlem gerek zaman ve gerek maliyet açısından zorlayıcı olabileceği gibi, örneklemin büyük tutulması da verilerin analizi ile yorumlanmasını zorlaştırmaktadır. Bu sebepten dolayı nitel araştırma teknikleri ile gerçekleştirilen çalışmalarda örneklem seçimi yapılırken evreni temsil yeteneğinden ziyade çalışmanın konusu ile ilk elden alakalı katılımcıların seçilmesi önem taşımaktadır (Neuman, 2012: 321).

Araştırmanın örneklemini, Kırklareli Üniversitesi'nin enstitülerinde lisansüstü öğrenim gören öğrenciler içinden seçilmiş alan dışı otuz erkek ve otuz kız öğrenci oluşturmaktadır. Katılımcı sayısının

toplam da altmış olarak belirlenmesinin sebeplerinden biri, her gruptan 30'ar denekle yapılan çalışmaların güvenilirliğinin ve sonuçların evreni temsil etme yeteneğinin olduğunun literatür bilgisi ile desteklenmesidir. Diğer sebep ise alan dışı lisansüstü öğrenim gören öğrencilerin tamamına ulaşmanın zorluğudur. Bu zorluklardan ilki enstitülerden sağlıklı bilgi alınmadığı için alan dışı öğrencilerin tam sayısının belirlenememesi ve diğeri de belirlenen öğrencilerin bir kısmına ulaşamaması veya çalışmaya katılmak istememeleridir.

Çalışmaya katılan deneklerin sağlıklı bilgiler verebilmelerini sağlamak için kimlikleri gizli tutulmuş ve bu durum kendilerine da bildirilmiştir. Elde edilen veriler analiz edilirken erkek öğrenciler "E" ve kız öğrenciler de "K" simgesi ile ifade edilmiştir. Yapılan çalışmada veriler "Yarı Yapılandırılmış Mülakat" tekniği kullanılarak toplanmıştır. Sosyal bilimler alanında yapılan çalışmalarda sıklıkla kullanılan görüşme/mülakat yöntemi, çalışmaya katılan tüm deneklerin verdiği cevapları karşılaştırarak, ortak yönleri ve farklılıkları tespit edip, ortaya koymayı amaçlamaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 22). Araştırma esnasında görüşmeler tüm katılımcılarla yüz yüze gerçekleştirilmiştir. Çalışmaya katılan deneklerle yüz yüze yapılan mülakatlardan önce yazılı olarak bir soru seti hazırlanmış ve deneklere mülakatlar esnasında açık uçlu sorular yöneltilerek cevaplar kayıt altına alınmıştır. Tüm katılımcılara bilgi verilerek, katılımcıların verdikleri cevaplar ses kayıt cihazına kaydedilmiş ve katılımcılara araştırmacılar dışında bu cevapların gizli tutulacağı bilgisi verilmiştir.

Çalışmaya katılan deneklerin, kendilerine yöneltilen açık uçlu sorulara vermiş oldukları yanıtlar incelenmiş ve benzer ifadeler kodlanarak, bu kodlar üzerinden içerik analizi ile sonuçlara varılmaya çalışılmıştır. Katılımcıların verdiği cevaplar içinden kodlar oluşturulurken herhangi bir program (QDA Miner, Nvivo vb.) kullanılmamış, ifadeler araştırmacılar tarafından farklı zamanlarda ve birbirlerinden bağımsız olarak taranmıştır. İçerik analizi, katılımcıların ifade ettikleri kavram, kelime ve cümleler arasındaki ilişkileri analiz ederek, ulaşılan ham verileri açıklamayı amaçlamaktadır. İçerik analizi yöntemi ile ortak veya benzer ifade, kelime ve cümlelerden oluşturulan temalar doğrultusunda açıklamalar yapılmaya çalışılmaktadır (Krippendorff, 2004: 18).

4.3. Çalışmanın Bulguları

Gerçekleştirilen mülakatlar sonucu elde edilmiş olan ham haldeki veriler incelenerek analiz edilmiş ve alan dışı yüksek lisans öğrencilerinin maruz kaldığı sosyal dışlanmaya yönelik olarak; "ders aldıkları kimi öğretim elemanlarının kendilerine yeteri kadar yardım etmemesi", "bilimsel hazırlık sürecinde lisans öğrencileri ile aynı seviyede tutulup kendilerine destek olunmaması" ve "derslerin tüm öğrenciler aynı seviyedeymiş gibi işlenerek, tüm öğrencilerin aynı kriterlere göre değerlendirilmesi" üç sorun alanı ön plana çıkmıştır. Sorun alanları ile ilgili katılımcıların verdiği cevapların istatistiksel olarak hangi sorun alanında yer aldığı Tablo 1.'de görülmektedir.

Tablo 1. Kırklareli Üniversitesi'ne Bağlı Enstitülerde Öğrenim Gören Alan Dışı Lisansüstü Öğrencilerinin Yaşadıkları Sosyal Dışlanma Hislerine Yönelik Sorun Alanları

SORUN ALANLARI	N (T)	N (E)	%	N (K)	%
Ders aldıkları kimi öğretim elemanlarının kendilerine yeteri kadar yardım etmemesi sorun alanı.	60	21	70	18	60
Bilimsel hazırlık sürecinde lisans öğrencileri ile aynı seviyede tutulup kendilerine destek olunmaması sorun alanı.	60	17	56,6	13	43,3
Derslerin tüm öğrenciler aynı seviyedeymiş gibi işlenerek, tüm öğrencilerin aynı kriterlere göre değerlendirilmesi sorun alanı.	60	19	63,3	23	76,6

4.3.1. Ders Aldıkları Kimi Öğretim Elemanlarının Kendilerine Yeteri Kadar Yardım Etmemesi Sorun Alanı

Görüşme yapılan alan dışı lisansüstü öğrencilerinin “ders aldıkları kimi öğretim elemanlarının kendilerine yeteri kadar yardım etmemesi sorun alanı” içinde belirttikleri problemler sırasıyla; “sen yapamazsın”, “başarılı olman zor”, “tez çalışman için başka bir hoca ile görüş” ve “ben olsam seni almazdım” ifadeleri ile karşılaşmalarıdır. Bu problemler ve ortaya çıkan sorun alanı bağlamında mülakat yapılan bazı alan dışı yüksek lisans öğrencilerinin görüşleri şu şekildedir:

Tablo 2. Kırklareli Üniversitesi’ne Bağlı Enstitülerde Öğrenim Gören Alan Dışı Lisansüstü Öğrencilerinin Ders Aldıkları Kimi Öğretim Elemanlarının Kendilerine Yeteri Kadar Yardım Etmemesi Sorun Alanına Yönelik Görüşme Örnekleri

E 1	"Tüm derslerde elimden geleni yapmama rağmen, ismini vermek istemediğim bir hocam sürekli olarak hazırladığım ödevleri eleştirmekte. Eleştirmesi normal olabilir ama biraz da yapısı olması gerekmez mi? Ne zaman konusu açılrsa " sen zaten başka bir bölüm mezunusun bizim alanda yapamazsın " gibi ifadeler kullanıyor ve bu kendimi çok kötü hissetmeme sebep oluyor."
E 14	Yüksek lisans yapmanın zor olduğunu biliyorum ama bu zorluk derslerden kaynaklanmalı bence kişilerden değil. Bir derste isimli bir hocamız herkesin içinde bana " jüride ben olsam sen şu an burada olmazdın " dedi. Gereğesi de üniversitede başka bir bölümü okumuş olmam ve beni yeterli bulmamasıymış. Ben bu şartlar altında nasıl motive olup başarılı olacağım?
E 21	Sanki bazı hocaların amacı bizim yüksek lisans derslerinde başarılı olmamız değil de yüksek lisans bırakmamızı sağlamış gibi hissediyorum. Şu sorularla bir defadan fazla karşılaştım çünkü, " neden bu bölüme geldin? Neden kendi bölümünde değilsin? Başarılı bir tez yazabileceğini düşünmüyorum.. ". Ama senin görevin zaten benim başarılı olmamı sağlamak değil mi?
K 5	Bu konuda çok fazla konuşmak istemiyorum ama şu ifadeyi net olarak kullanan bir hocamız var " başarılı olman zor! ". Gereğesi nedir peki? Ben ve birkaç arkadaşımızın daha başka bölümden mezun olarak yüksek lisansa gelmiş olmamız. Bence çok doğru bir yaklaşım değil.
K 11	Derslerde kendim çabaladım. Hocalarımın ekstra bir çabasını görmedim. Bu konuda şikâyetim yok fakat tez danışmanlığı konusunda hocaların tercihleri hep tanıdıkları bildikleri öğrencileri seçmek yönünde. Farklı bir bölümden geldiğim için beni hep başka hocalara yönlendirme eğilimindedir. Kötü niyetli olmasalar bile " sen hoca ile çalışsan daha iyi olur " gibi sözleri sıkça duydum.
K 28	Bir hocanın kolay beğenmemesi ve öğrencisini eleştirmesi normal olabilir. Buna itirazım yok. Ama yapılan en küçük hatada tüm sınıfın önünde " öğrenci seçerken daha dikkatli davranmalıyız " diyerek de beni rencide etmemeli.

Yapılan mülakatlar sonucu, alan dışı lisansüstü öğrencilerinin kimi öğretim üyeleri tarafından farklı gereğesi ve ifadelerle ötekileştirildikleri ve bu durumun öğrencilerde sosyal dışlanmışlık hissi uyandırdığı görülmektedir. Burada dikkat çeken noktalardan biri erkek öğrencilerin ve kız öğrencilerin benzer ifadeleri kullanmış olmalarıdır.

4.3.2. Bilimsel Hazırlık Sürecinde Lisans Öğrencileri İle Aynı Seviyede Tutulup Kendilerine Destek Olunmaması Sorun Alanı

Görüşme yapılan alan dışı lisansüstü öğrencilerinin “bilimsel hazırlık sürecinde lisans öğrencileri ile aynı seviyede tutulup kendilerine destek olunmaması sorun alanı” içinde belirttikleri problemler sırasıyla; “devamsızlıktan kalırsın”, “not konusunda tolerans göstermem” ve “görüşme saatlerine uy” ifadeleri ile karşılaşmalarıdır. Bu problemler ve ortaya çıkan sorun alanı çerçevesinde mülakat yapılan bazı alan dışı yüksek lisans öğrencilerinin görüşleri şu şekildedir:

Tablo 3. Kırklareli Üniversitesi'ne Bağlı Enstitülerde Öğrenim Gören Alan Dışı Lisansüstü Öğrencilerinin Bilimsel Hazırlık Sürecinde Lisans Öğrencileri İle Aynı Seviyede Tutulup Kendilerine Destek Olunmaması Sorun Alanına Yönelik Görüşme Örnekleri

E 7	Ben farklı bir bölümden geldiğim için bilimsel hazırlık okudum. Normalde yüksek lisans derslerinde devamsızlığı önemsemeyen bir hocamız, bilimsel hazırlık dersinde sürekli devamsızlığı hatırlatıyordu ve " devamsızlıktan bırakmakla " tehdit ediyordu. Asıl beni üzen nokta aynı dersi alan lisans öğrencileri için böyle bir uygulama yapmamasıydı.
E 16	Bilimsel hazırlık okurken kimi hocalarımız geçme notunu sürekli bir silah olarak kullanıyorlardı ve " 64 alırsan kalırsın bu konuda toleransım yok " gibi ifadeler kullanıyorlardı. Sanki yüksek lisans bırakmamız için çabalıyorlardı. Ben zaten farklı bir alandan geldim ve öğrenme aşamasındayım. Bana yardımcı olmaları gerekirken sürekli dışladıklarını düşünüyordum.
E 25	Ben bilimsel hazırlık okusam da sonuçta yüksek lisans öğrencisiyim. Diğer yüksek lisans öğrencileri hocalarla çok rahat iletişim kurabilirken ben ve benim gibi diğer iki arkadaşımın bu özgürlüğü yoktu. Hatta birkaç defa " görüşme saatlerine uymamız " konusunda uyarıldık. Diğer yüksek lisans öğrencileri için böyle bir kısıtlama yokken biz neden böyle bir dışlanmaya maruz kalıyoruz?
K 2	Birlikte yüksek lisansa girdiğim ve normal şekilde öğretime devam eden arkadaşlarımız cep telefonu ile bile hocalarımızı çok rahat arayabilirken ben bazı hocalarımızla görüşme saatleri dışında odasında bile görüşemiyordum. Sebep olarak da " bir görüşme saati olduğu ve herkes gibi buna uymam gerektiği " söyleniyordu. Aslında farklı bir bölümden geldiğim için benimle daha çok ilgilenilmesi ve görüşme özgürlüğümün diğer yüksek lisans öğrencilerinininki gibi olması gerektiğini düşünüyorum.
K 14	Bilimsel hazırlık döneminde bir defa derse geç kaldım ve dersin hocası beni derse almadı. Daha sonra görüştüğümüzde de beni " devamsızlıktan bırakmakla " tehdit etti. Fakat normal lisans öğrencileri derse geç kaldığında hoca sorun etmeden onları derse alıyordu. Ne düşünmem gerekiyor? Bu durum istenmediğimi ve okulu bırakmam gerektiğini düşünmeme sebep oldu.
K 30	Normal lisans öğrencilerinin ders geçme notu 40'a kadar indirilirken bizde 65 sabitti. Bu konuda hocalarımızla konuştuğumuzda genellikle " gerek puanı alamazsanız kalırsınız " gibi ifadelerle karşılaşılırdık. Belki bu işin kuralı bu olabilir ama bunu ifade ederken bize kendimizi değersiz hissettirecek şekilde davranmamaları gerekiyor.

Yapılan mülakatlar sonucu, alan dışı lisansüstü öğrencilerinin, bilimsel hazırlık döneminde özellikle not verme, devamsızlıktan bırakma gibi ifadelerle maruz kaldıkları ve bu durumun onların kendilerini dışlanmış hissetmelerine sebep olduğu görülmektedir. Bir diğer önemli sorun da öğrencilerin ders veren öğretim elemanları ile yeterli iletişimi kuramamak konusundaki endişe ve eleştirileridir. Bu noktada eleştiriler çoğunlukla kendilerini diğer (bilimsel hazırlık okumayan) yüksek lisans öğrencileri ile kıyaslamaları sonucunda ötekileştirilmiş ve dışlanmış hissetmeleri şeklinde ortaya çıkmaktadır. Görüşmeler esnasında gözlemlenen bir diğer durumda erkek ve kız öğrencilerin bu sorunu alanıyla da ilgili olarak benzer ifadeler kullanmış olmalarıdır.

4.3.3. Derslerin Tüm Öğrenciler Aynı Seviyedeymiş Gibi İşlenerek, Tüm Öğrencilerin Aynı Kriterlere Göre Değerlendirilmesi Sorun Alanı

Görüşme yapılan alan dışı lisansüstü öğrencilerinin "Derslerin tüm öğrenciler aynı seviyedeymiş gibi işlenerek, tüm öğrencilerin aynı kriterlere göre değerlendirilmesi sorun alanı" içinde belirttikleri problemler sırasıyla; "sınıf içinde küçük düşürülme" ve "yönlendirme konusunda yetersiz destekle" karşılaşmalarıdır. Bu problemler ve ortaya çıkan sorun alanı çerçevesinde mülakat yapılan bazı alan dışı yüksek lisans öğrencilerinin görüşleri şu şekildedir:

Tablo 4. Kırklareli Üniversitesi'ne Bağlı Enstitülerde Öğrenim Gören Alan Dışı Lisansüstü Öğrencilerinin Derslerin Tüm Öğrenciler Aynı Seviyedeymiş Gibi İşlenerek, Tüm Öğrencilerin Aynı Kriterlere Göre Değerlendirilmesi Sorun Alanına Yönelik Görüşme Örnekleri

E 9	Derslerde sunum yaparken veya tartışılan konular üzerine fikir belirtirken yaptığım her hatada üzerime gelen hocalarım var. "Bunu da mı bilmiyorsun?" veya "bir yüksek lisans öğrencisi bu kadar saçma yorum yapmamalı" gibi ifadelerle karşılaştığım oluyor. Sonuçta ben başka bir bölümü okudum üniversitede ve bilimsel hazırlık okuduysam da 4-5 tane ders aldım sadece. Bence hocalarımız bu konuda biraz daha yapıcı olmalı ve beni sınıf içinde utandırmamalı.
E 18	Bir hocaya hazırlamam gereken ödevle ilgili olarak yardımcı olması için gidiyorum ve aldığım cevap "sınıfta gereken kaynakları söyledim" oluyor. Evet hocamız gerçekten sınıfta söylemiş oluyor ama ben farklı bir bölümden geldim ve hangi kaynağa nasıl ulaşacağımı tam olarak bilmiyorum henüz. Hocanın beni kayırmasını istemiyorum ki. Sadece durumuma anlayış gösterip biraz daha yardımcı olmasını istiyorum.
E 22	Bazen derste neredeyse hocayla tartışmamak için kendimi zor tutuyorum. Çünkü bilerek veya bilmeyerek gurur kırıcı konuşmaları oluyor. Mesela "bu şekilde yapacaksan bir daha ödev hazırlama" gibi. Sonuçta ben henüz öğrenciyim ve farklı bir alandan geldim ve hocaların biraz daha anlayışlı olması gerektiğini düşünüyorum.
K 5	Bazı hocalar derslerde çok sert davranabiliyorlar. Özellikle bir ödev hazırlama konusunda yanlış yaptığımızda başka bölümden geldiğimizi hoş olmayan şekilde söyleyebiliyorlar. Sınıfın geneline gelen eleştirilerden çok şahsi eleştirilerle karşı karşıya kaldığım oluyor ve herkesin içinde "yetersiz" olmakla suçlanabiliyorum.
K 19	Başka bir alandan geldiğim için zorlanmam bence normal ama sonuçta bir şeyleri başarmak ve kendimi ispatlamak için yüksek lisans yapıyorum. Yani yaşlıtlarım arasında fark yaratmak, ailem tarafından takdir edilmek istiyorum. Bunun için de hocalarımın yardımına ihtiyacım var. Ancak "ders çalışma, okuma yapma" gibi konularda yeteri kadar yardım alamıyorum hocalarımdan. Bu durum kendimi eksik ve başarısız hissetmeme sebep oluyor.
K 26	Bence bu konuda sistem sorunlu. Eğer hocalar herkesin mezun olduğu bölümde yüksek lisans yapmasını istiyorsa buna göre düzenlemeler yapılınsın ve bu sorunlar yaşanmasın. Benim başıma gelmedi ama sınıfta benim gibi başka bölümden gelen bir arkadaşa yönelik bir hocanın "çok kırıcı" sözleri olmuştur.

Yapılan görüşmeler sonucu, kimi lisansüstü öğrencilerinin ders ortamında "yetersiz" olmak gibi sebeplerle suçlandıkları ve bu durumun kendilerini eksik ve dışlanmış hissetmelerine sebep olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca ders ve araştırmalar konusunda öğretim elemanları tarafından yeteri derece desteklenmedikleri ve yönlendirilmedikleri de belirtilen ifadeler arasında yer almaktadır. Diğer iki sorun alanında olduğu gibi burada da öğrencilerin cinsiyetleri açısından herhangi bir farklılık gözlemlenmemiştir. Hemen belirtmek gerekir ki, benzer uygulamalarla diğer öğrencilerin de (alan içi) karşı karşıya kalmış olabilecekleri düşünülmekle beraber, kontrol amacıyla sorulan sorularda çalışmaya katılan denekler, kendilerine ayrımcılık uygulandığını ve diğer öğrencilere karşı istisnalar dışında benzer yaklaşımları gözlemlemediklerini belirtmişlerdir. Deneklerin ifadeleri sonucunda asıl sorunun bu noktada ortaya çıktığı ve sosyal dışlanmışlık hissini yaratan problemin, öğretim elemanlarının genel davranış ve uygulamaları değil, aksine alan dışı öğrencilerin özelinde sergiledikleri davranışlar ve uygulamalar olduğu sonucuna varılmıştır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Belirtmek gerekir ki direkt olarak ilgili konuya yönelik alan yazında yapılmış çalışmalar bulunmamakla birlikte, sosyal dışlanma yaşayan öğrenciler ve sonuçlarına yönelik çalışmalar bulunmaktadır. Bu açıdan çalışmanın özgün bir yönü bulunduğunu söylemek mümkündür. Konuya yakın çalışmalar içinde Çelikkaleli ve Tümtaş (2017: 165-168) tarafından üniversite öğrencileri üzerine yapılan

araştırmada sosyal dışlanmaya maruz kalan öğrencilerin yalnızlaşabileceği, uyum problemi yaşamalarına sebep olabileceği ve toplumsal normların dışına itilebilecekleri ortaya konmuştur. Genç vd. (2015: 94-96) tarafından yapılan çalışmada ise, öğrencilerin başarı düzeyinin düşük olmasının, kendilerini derslerden dışlanmış hissetmelerine ve bir süre sonra okulu bırakmalarına sebep olabileceğini ortaya koymuştur. Pehlivan ve Acar'da (2009: 36-37) yaptıkları çalışmada, eğitimen dışlanmanın her şeyden önce bir insan hakları ihlali olduğunu belirterek, bu duruma sebep olan faktörleri mikro ve makro faktörler olarak ikiye ayırmışlardır. Mikro faktörlerin öncelikle okul ve öğrenme ortamı ile ilgili olduğunu ortaya koydukları çalışmalarında *“Çocuğun bireysel ihtiyaçlarına odaklanmayan, içinde bulunduğu koşullarla ele almayan okul, hem öğrenciye ihtiyaç duyduğu öğrenme ortamını sağlayamamakta hem de o öğrenciyi farklılıkları nedeni ile dışlayabilmektedir”* sonucuna varmışlardır. Bademci vd. (2018: 71) tarafından yapılan araştırmanın sonuçları ise öğrencilerin maruz kaldıkları sosyal dışlanma da öğretmenlerinde olumsuz etkileri olduğunu ortaya koymaktadır.

Sosyal dışlanma konusunu cinsiyet farklılığı açısından ele alan çalışmaların bir kısmı incelendiğinde ise, sosyal dışlanma ile cinsiyet farklılığı arasında anlamlı sonuçların olmadığı görülmektedir. Bu alanda çalışmaları ile tanınan Adaman ve Keyder (2005: 120) tarafından yapılan çalışmada cinsiyetin sosyal dışlanmışlık hissi etkilemediği ortaya çıkmıştır. Adaman ve Ardıç (2008: 27-63) tarafından yapılan araştırmanın sonuçları da benzer şekilde cinsiyet farklılığı ile sosyal dışlanmışlık hissi arasında bir ilişki olmadığını ortaya koymuştur. Dağ (2016: 496-497) ise yaptığı çalışmada cinsiyet farklılığı ile sosyal dışlanma arasındaki ilişkiden çok; eğitimsiz, dul ve yaşlı kadınların yoksulluktan dolayı sosyal dışlanmaya maruz kalabildiklerini belirtmektedir. Çakır'da (2008: 42) yaptığı çalışmada sosyal dışlanma ve yoksulluk arasındaki ilişkiden bahsederken, cinsiyet farklılığı noktasında eğitimsiz kadınların işgücü piyasasına girmeleri zorlaşacağı için yoksulluğa itilebileceklerini ve sosyal dışlanmaya maruz kalabileceklerini belirtmektedir. Özpınar vd. (2012: 42-43) yaptığı çalışmada yine cinsiyet farklılığı ve sosyal dışlanmanın, yoksullukla güçlü bağlar sergilediğini ortaya koymaktadır. Yapılan çalışmalar sosyal dışlanma ve cinsiyet farklılığı arasındaki ilişki de önemli bir değişken olarak yoksulluğu ortaya koymaktadır. Literatür incelendiğinde yoksulluk gibi bir değişken olmadan direkt olarak sosyal dışlanma ve cinsiyet farklılığı arasında bir ilişki olmadığını söylemek mümkündür.

Sosyal dışlanma ile ilgili tartışmalar incelendiğinde odak noktasının genellikle yoksulluk olduğu görülmektedir. Ancak sosyal dışlanma tek boyutlu bir kavram olmayıp, farklı sosyal gruplar içinde farklı biçimlerde görülebilmektedir. Öğrencilerin, okul ortamında sosyal dışlanmaya maruz kalmaları hem eğitim hayatlarını hem de sonrasında girecekleri işgücü piyasasındaki konumlarını ve toplum içinde kabul edilmişlik düzeylerini etkileyebilecek bir durumdur. Literatürle bağlantılı olarak sosyal dışlanmanın azaltılarak ortadan kaldırılması için yoksullukla mücadele için eğitim önemli bir araç olarak kabul edilebilir. Bu çerçevede tüm eğitim kurumlarında olduğu gibi yükseköğrenim kurumlarında da, her türlü farklılıklarından dolayı öğrencilerin sosyal dışlanmaya maruz kalmalarının engellenmesi gerekmektedir.

Araştırma bulguları kapsamında, çalışmanın cevap aradığı sorulardan ilki olan *“alan dışı lisansüstü öğrencileri, farklı bir alandan geldikleri için yüksek lisans eğitimleri süresince çeşitli faktörler (arkadaşlar, öğretim elemanları, eğitim içerikleri vb.) sebebi ile sosyal dışlanmışlığa maruz kalmakta mıdır?”* sorusu pozitif olarak cevaplanmıştır. Burada alan dışı lisans öğrencilerinin maruz kaldıkları sosyal dışlanmayı oluşturan faktör olarak öğretim elemanları ön plana çıkmaktadır. Öğretim elemanlarının isteyerek veya istemeyerek sergiledikleri davranışlar ve kullandıkları ifadeler, öğrencilerde sosyal dışlanmışlık hissi uyandırabilmekte ve bu durum onların eğitim hayatını gözden geçirmelerine ve belki de eğitimlerini bırakma kararı almalarına sebep olabilecek niteliktedir. Bunun yanında sisteminde (bilimsel hazırlık dönemi vb.) öğrencilerin kendilerini dışlanmış hissetmelerine sebep olduğunu söylemek mümkündür.

Çalışmanın ikinci sorusu olan *“alan dışı lisansüstü öğrencilerinin cinsiyetleri ile yaşadıkları/yaşamaları muhtemel sosyal dışlanmışlık hissi arasında bir ilişki var mıdır?”* sorusu ise negatif olarak cevaplanmıştır. Araştırma bulguları analiz edildiğinde alan dışı lisansüstü öğrencilerinin, cinsiyetlerinden bağımsız olarak benzer cevapları verdikleri ve yine benzer problemleri olduğu

görülmüştür. Çalışma bu yönü ile literatürü destekler niteliktedir ve lisansüstü eğitim yaşamında cinsiyet ile sosyal dışlanma arasında bir ilişki olmadığını söylemek mümkündür.

Çalışma özgün yönüyle bilimsel gerçekleri ortaya koymaktan çok, gelecekte bu ve benzer alanlarda çalışmalar yapacak araştırmacı ve akademisyenlere yardımcı olacak niteliktedir. Farklı düzeylerde ve farklı örneklerle yapılacak çalışmaların sonuçları bir araya getirildiğinde konu itibari ile daha aydınlatıcı olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

Adaman, Fikret, Ardiç, Oya Pınar (2008), "Social Exclusion in The Slum Areas of Large Cities in Turkey", *New Perspectives on Turkey* 38/1, s. 29-60.

Adaman, Fikret ve Keyder, Çağlar (2005), "Türkiye'de Büyük Kentlerin Gecekondu ve Çöküntü Mahallelerinde Yaşanan Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma", *Avrupa Komisyonu Çalışma, Sosyal İşler ve Fırsat Eşitliği Dairesi için hazırlanan Rapor*, s. 120.

Alacahan, Osman ve Duman, Betül (2011), "Dışlanma, Ayrımcılık, Mezhep ve Etkinlikler Arası Eşitsizlikler", *Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: XIII, Sayı 1, s.2.

Arlı, Seçkin ve Nazik, Mahmut Hamil (2001) "Bilimsel Araştırmaya Giriş", *Gazi Kitabevi, Ankara*.

Bademci, Havva Özden, Karadayı, Esmâ Figen, Karabulut, İpek Güzide Pur ve Vural, Narin Bağdatlı (2018), "Öğrencilerin Özsayıgılarının Artırılması Yoluyla Okul Terkinin Önlenmesi", *Türk Psikoloji Yazıları*, 21/41, s. 71.

Balcı, Şebnem Gökçeoğlu (2002), "Yoksulluk ve Sosyal Dışlanmanın Hukuksal Nedenleri ve Çözüm Arayışları", *Yoksulluk, Şiddet ve İnsan Hakları İçinde*, (Ed. Y.Özdek), TODAİE, İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi Yayını, Ankara, s. 482.

Bayram, Nuran ve Aytaç, Serpil, Mustafa ve Sam, Neslihan (2010, Ekim), "Yaşam Tatmini ve Sosyal Dışlanma", *İş, Güç, Endüstri İlişkileri Dergisi ve İnsan Kaynakları Dergisi*, Cilt 12, Sayı 4, s.82.

Beall, Jo ve Piron, Laure-Helene (2005), "DFID Social Exclusion Review", *The London School of Economics and Political Science*, s.9.

Buğra, Ayşe (2001), "Ekonomik Kriz Karşısında Türkiye'nin Geleneksel Refah Rejimi", *Toplum ve Bilim*, No:89, Yaz Dönemi, s.23-24.

Commins, P. (Ed.), (1993), "Combating exclusion in Ireland 1990-1994: A midway report. Brussels: Observatory on National Policies to Combat Social Exclusion", *Commission of European Countries*.

Coşkun, Selim ve Tireli, Münir (2008), "Avrupa Birliğinde Yoksullukla Mücadele Stratejileri ve Türkiye", *Nobel Yayın Dağıtım, Ankara*.

Çakır, Özlem (2008), "Türkiye'de Kadının Çalışma Yaşamından Dışlanması", *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 31, Temmuz-Aralık Sayısı, s. 25-47, Kayseri.

Çakır, Özlem (2002), "Sosyal Dışlanma", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 4, Sayı 3, s. 99.

Çelikkaleli, Öner ve Tümtaş, Mim Sertaç (2017), "Üniversite Öğrencilerinde Sosyal Dışlanma İle Saldırganlık Arasındaki İlişkide Sosyal Yabancılaşmanın Aracı Rolü", *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı 43, s. 165-168, Burdur.

Dağ, Adem (2016), "Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Yaşlılık ve Sosyal Dışlanma", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 4, Sayı: 28, s. 496-497.

Erdoğan, Seyhan (2004), "Sosyal Politikada "Avrupalı" Bir Kavram" *Sosyal Dışlanma*", *Çalışma Ortamı Dergisi*, Sayı: 75.

Genç, Yusuf, Taylan, Hasan Hüseyin ve Barış, İsmail (2015), "Roman Çocuklarının Eğitim Süreci ve Akademik Başarılarında Dışlanma Algısının Rolü", The Journal of Academic Social Science Studies, No 33, Spring 1, s. 94-96.

Gerda, Jehoel-Gijsbers and Cok, Vrooman (2007), "Explaining Social Exclusion: A theoretical Model tested in the Netherlands", The Netherlands Institute for Social Research/scp, The Hague.

Gerda, Jehoel-Gijsbers ve Cok, Vrooman (2008), "Social Exclusion of The Elderly A Comparative Study of EU Member States", Enepri Research Report No. 57, AIM WP8.1.

ILO (2001), "Social Security", A New Consensus, International Labour Office, Geneva, s.1

İnsel, Ahmet (2001), "İki Yoksulluk Tanımı ve Bir Öneri", Toplum ve Bilim, No:89, Yaz Dönemi, s.19.

Karataş, Zeki (2015), "Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri", Sosyal Hizmet E-Dergi, 1(1), s. 69-70.

Koca, Murat (2015), "Sosyal Dışlanma Sorunu ve Asgari Geçim Desteğinin Gerekliliği", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi. Cilt:8, Sayı:39, s. 504.

Krippendorff, Klaus (2004) "Content Analysis: An Introduction To Its Methodology", Sage Publication, s. 18, USA - New York.

Mayes, David G. (2003), "Social Exclusion: A Challenge To Macroeconomic Policy", EXSPRO (Social Exclusion and Social Protection The Furure Role for The EU) Working Paper, <http://www.sbu.ac.uk/euroinst/EXSPRO/papers.html>. Erişim 18.01.2019, s.10.

Neuman, Lawrence (2012) "Toplumsal Araştırma Yöntemleri: Nicel ve Nitel Yaklaşımlar: Cilt 2", 5. Baskı, Yayın Odası, s. 321, İstanbul.

Özgökçeler, Serhat (2006), "Sosyal Dışlanma Sorunsalı ve Engellilerin Sosyal Politikası Bağlamında Değerlendirilmesi", T.C. Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, s. 161.

Özpinar, Şansel, Özpinar, Ömer ve Çondur Funda (2013), "Türkiye'de Üç Büyük Kentte Cinsiyete Göre Sosyal Dışlanma", Ekonomi Bilimleri Dergisi, Cilt 5, No 2, s. 42-43.

Özkul, Osman (2004), "Modern Batı Medeniyetinin İflas Göstergesi: Küresel Köyde Küresel Fakirlik", Köprü Dergisi, Sayı: 88, s. 35.

Pehlivan, Kevser Baykara ve Acar, Yüksel Baykara (2009), "Çocuklar ve Eğitimde Dışlanma", Toplum ve sosyal Hizmet Dergisi, Cilt 20, Sayı 2, s. 36-37.

Sapançalı, Faruk (2003), "Sosyal Dışlanma", Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, s.209-253.

Sen, Amartya (2000), "Social Exclusion: Concept, Application and Scrutiny" Social Development Papers No. 1, Asian Development Bank. Manila, s.1.

Seyyar, Ali. (2003), "Sosyal Siyaset Açısından Yoksulluğa Karşı Mücadele", Deniz Feneri Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, Cilt: 1, Baskı: 1, İstanbul, s.47.

Silver, Hilary (1994), "Social Exclusion and Social Solidarity: Three Paradigms", International Labor Review 133 (5-6), 532-539.

Standing, Guy. (1990), "The Road to Workfare: Alternative to Welfare or Threat To occupation?", International Labour Review, Cilt: 129, Sayı: 6, s. 680.

Şahin, Tijen (2009), "Sosyal Dışlanma ve Yoksulluk İlişkisi", T.C. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi, s. 78-98.

Yıldırım, Ali ve Şimşek, Hasan (2008) "Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri", Seçkin Yayıncılık, 6. Baskı, Ankara.

Yusufoğlu, Ö. Şükrü ve Kızmaz, Şükrü (2016), "Parçalanmış Ailelerde Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma: Elazığ Örneđi", Social Sciences (NWSASOS), 3C0136, 2016; 11(1), s.31.